

تقویت منابع تولید آمار مهاجرت بین‌المللی در ایران، چالش‌ها و راهکارها

الهام فتحی

* مقدمه

آن است که ایران در بستر تاریخی خود همواره در معرض جابه‌جایی‌ها و مهاجرت‌های خارجی بوده و در دوران معاصر بر ابعاد، اهمیت و پیچیدگی آن افزوده شده است. در چند دهه‌ی اخیر ایران به‌عنوان یکی از کانون‌های مهم مهاجرتی در منطقه‌ی خاورمیانه محسوب می‌شود. از یک‌طرف در سال‌های اخیر ورود تعداد قابل‌ملاحظه‌ای مهاجر و پناهنده از کشورهای همسایه (به ویژه افغانستان) به ایران و از طرف دیگر خروج تعداد زیادی از جمعیت ایرانی به ویژه جوانان تحصیل‌کرده به کشورهای پیشرفته‌ی جهان قابل‌تأمل و بررسی است. بنا بر این آگاهی و شناخت دقیق نسبت به آمار مهاجران بین‌المللی با توجه به جابه‌جایی‌های جمعیتی در ایران اهمیت موضوع را بیش از پیش گوشزد می‌نماید.

* معرفی نظام آمار جهانی در ثبت اطلاعات مهاجرت بین‌المللی

در جمعیت‌شناسی، مهاجرت به طور عام عبارت است از تغییر محل اقامت فرد از یک نقطه به نقطه‌ی دیگر. مهاجرت در لغت‌نامه‌ی جمعیت‌شناسی سازمان ملل چنین تعریف شده است: «مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می‌گیرد. این تحرک جغرافیایی، تغییر اقامتگاه از مبدأ یا محل حرکت به مقصد یا محل ورود می‌باشد. این‌گونه مهاجرت‌ها را

مهاجرت بر پویایی جمعیت اثر می‌گذارد و ویژگی‌های جمعیتی و ترکیب قومی و مذهبی آن را نیز متأثر می‌سازد. علاوه بر این مهاجرت، نقش عمده‌ای در تحولات بازار کار ایفا می‌کند. در اغلب مواقع آمارهای مهاجرت در برنامه‌ریزی‌های سیاسی، اجتماعی و امنیتی اهمیت می‌یابند. در سال‌های اخیر تأثیر مهاجرت بر سلامت و بهداشت جوامع مقصد نیز مورد توجه قرار گرفته است. پیش‌بینی‌های جمعیت بدون داشتن آمار مهاجرت کیفیت و مطلوبیت لازم را ندارند. امروزه، درآمد مهاجران تأثیر قابل توجهی بر تولید ناخالص داخلی و درآمد بسیاری از کشورهای جهان دارد. چنان‌چه کشوری آمار دقیقی از مهاجران نداشته باشد، نمی‌تواند وضعیت مهاجران کشور خود را ارزیابی نماید. در نتیجه سیاست‌های مربوط به مهاجرت مبهم بوده و بودجه‌ی اختصاص داده‌شده برای این موضوع منطبق با واقعیت نمی‌باشد. بدیهی است که سیاست‌های مهاجرت، اگر با داده‌های قابل اعتماد پشتیبانی نشود و مرجع آمار رسمی نداشته باشد، نتیجه‌ی آن اتلاف وقت و ضربه‌ای مهلک به سرمایه‌ی ملی محسوب می‌شود. با وجود این، آمار مهاجرت‌های بین‌المللی، در بسیاری از کشورها به ویژه کشورهای کم‌تر توسعه‌یافته و نیز در حال توسعه ناقص و غیر قابل قبول است. ایران نیز از چنین مشکلی مستثنی نیست. بزرگ‌ترین چالش آمارهای جمعیت در ایران عدم وجود آمار رسمی و قابل ارائه از مهاجرت‌ها به ویژه مهاجرت‌های بین‌المللی است. مطالعات حاکی از

الهام فتحی کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی و رئیس گروه آمارهای جمعیت و سلامت دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری مرکز آمار ایران است.

مهاجر بلندمدت	مهاجر کوتاه‌مدت	گردشگر- غیر از مهاجر
۱۲ ماه و بیش‌تر	بین ۳ تا ۱۲ ماه	کم‌تر از سه ماه

مهاجر

(۱۹۹۸).

مهاجرت کوتاه‌مدت مهم‌ترین قسمت از جریان مهاجرت است. بنا بر این می‌بایست اندازه‌گیری مهاجرت کوتاه‌مدت بسیار جدی تلقی شود. در بسیاری از کشورها در جریانات مهاجرتی به ویژه در مورد کارگران مهاجر کوتاه‌مدت، بیش از مهاجران، اقامت دائم اهمیت دارند. برای این‌گونه کشورها اندازه‌گیری مهاجرت کوتاه‌مدت برای توسعه‌ی سیاست مهاجرت و ارزیابی نتایج مهاجرت حیاتی است.

گردشگری، جابه‌جایی افراد در مدت کم‌تر از سه‌ماه به‌عنوان «گردشگری» در نظر گرفته می‌شود و این افراد به‌عنوان «بازدیدکننده» تلقی می‌شوند که در بخش‌های دیگری از آمار پوشش داده می‌شوند. آمار این افراد می‌تواند برای برنامه‌ریزی زیرساخت‌های منطقه‌ای (نظیر ساخت و ساز هتل‌ها و...) و نیز برای صنعت گردشگری به‌طور کلی استفاده شود. این آمار در مطالعات کار کوتاه‌مدت، مانند مهاجرت فصلی، نیز از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. زیرا این نوع جابه‌جایی تغییرات مهم اقتصادی را برای هر دو کشور مبدأ و مقصد به ارمغان می‌آورد.

اطلاعات در مورد مهاجران بلندمدت برای ارزیابی پویایی جمعیت در سطح ملی و منطقه‌ای (در داخل کشور) مهم هستند. در این حالت مهاجر فردی است که کشور مقصد را به‌عنوان محل اقامت دائم خود انتخاب می‌کند. بنا بر این این مهاجر باید از جمعیت کشور مبدأ کنار گذاشته شود چنان‌چه ۱۲ ماه و یا بیش‌تر قصد اقامت داشته باشد. بدیهی است واژه‌های «مهاجرت از» و «مهاجرت به» بسته به کشوری دارند که این آمار را تولید می‌کنند. برای کشور مقصد، این فرد مهاجر وارد شده است و برای کشور مبدأ همان شخص مهاجر خارج شده است. در حوزه‌ی تولید آمار رسمی، به‌طور کلی سه منبع برای تولید آمار مهاجرت وجود دارد: آمارهای ثبتی، سرشماری و طرح‌های آماری.

نقش آمار ثبتی در تولید آمار مهاجرت بین‌المللی بسیار مهم است. در روش ثبتی، روش کار به این ترتیب است که در کشور مقصد بسیاری از مهاجران از چندین مرحله‌ی اداری عبور نموده و تقریباً در هر مرحله

مهاجرت دائم می‌گویند و باید آن را از اشکال دیگر حرکات جمعیت که متضمن تغییر دائمی محل اقامت نمی‌باشد، تفکیک کرد» (امانی، ۱۳۵۴).

پس از بحث‌های طولانی‌مدت، کارشناسان بین‌المللی تعریف زیر را برای محل یا کشور اقامت معمول ارائه کردند:

«کشور یا محل اقامت معمول فرد، کشوری است که به‌طور معمول فرد در آن‌جا زندگی می‌کند و مکانی را برای زندگی کردن دارد و معمولاً استراحت روزانه‌ی خود را در آنجا سپری می‌کند» (سازمان ملل متحد، ۱۹۹۸).

«مهاجر بین‌المللی کسی است که کشور محل اقامت معمول خود را به کشور دیگر تغییر دهد» (سازمان ملل متحد، ۱۹۹۸).

در توصیه‌های بین‌المللی دو نوع مهاجر با معیار زمان تعریف می‌شود. جابه‌جایی افراد در مدت کم‌تر از سه‌ماه نیز به‌عنوان گردشگری لحاظ می‌شود. بر اساس این تعاریف مهاجرت و جابه‌جایی جمعیت به شرح زیر طبقه‌بندی می‌شوند:

مهاجران بلندمدت، شامل افرادی می‌شود که به کشوری غیر از محل اقامت معمول خود حرکت کرده و حداقل به مدت یک‌سال، کشور مقصد را به‌عنوان محل اقامت معمول خود برمی‌گزینند. به عبارت دیگر، شخص باید از کشور الف که محل اقامت معمولش بوده از مرز بین‌المللی عبور کرده و وارد کشور ب شده و کشور ب را به‌عنوان محل اقامت معمول خود حداقل به مدت ۱۲ ماه برگزیند.

مهاجران کوتاه‌مدت، شامل افرادی می‌شود که به مدت حداقل سه‌ماه و کم‌تر از دوازده‌ماه به کشوری غیر از کشور محل اقامت دائم خود وارد شوند. هرگونه جابه‌جایی با هدف تفریح، تعطیلات، بازدید از دوستان و خویشاوندان، کسب و کار، درمان پزشکی و یا زیارت مذهبی به‌عنوان مهاجرت کوتاه‌مدت در نظر گرفته می‌شود. در این حالت، کشور محل اقامت معمول برای مهاجر کوتاه‌مدت کشور به‌عنوان کشور مقصد لحاظ می‌شود (توصیه‌های سازمان ملل متحد در آمار مهاجرت بین‌المللی،

* چالش آمارهای مهاجرت بین‌المللی در ایران

نتایج حاصل از سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن به‌عنوان تنها منبع اطلاعاتی آمار مهاجرت در کشور، نمی‌توانند به‌تنهایی منعکس‌کننده‌ی آمار واقعی مهاجرت خارجی در ایران باشند. از جمله چالش‌های آمار مهاجرت بین‌المللی در ایران موارد زیر هستند:

۱. در سرشماری امکان دسترسی به جمعیت خارج‌شده از ایران وجود ندارد، بنا بر این هیچ‌گونه اطلاعاتی از آمار مهاجران خارج‌شده از ایران تولید نمی‌شود. در حالی که آمار مهاجران خارج‌شده از ایران به‌عنوان بخشی از آمار مهاجرت بین‌المللی محسوب‌شده و در برنامه‌ریزی‌ها و پیش‌بینی‌های جمعیتی و مطالعات و بررسی اجتماعی اهمیت به‌سزایی دارند.

۲. در سرشماری‌های جمعیت فقط امکان دسترسی به جمعیت واردشده به ایران وجود دارد. بنا بر این در سرشماری‌ها فقط امکان ارائه‌ی آمار مهاجران واردشده وجود دارد. البته به دلیل این که بخشی از مهاجران واردشده غیر قانونی هستند، در هنگام سرشماری احتمالاً هویت خود را پنهان نموده و در نتیجه این آمار نیز دقیق نبوده و فقط بخشی از مهاجران واردشده را درون خود جای می‌دهد.

۳. از آنجایی که سرشماری‌های نفوس در فواصل زمانی معین معمولاً ۱۰ ساله و در مواردی ۵ ساله اجرا می‌شوند، آمار مهاجران فقط به این دوره‌های زمانی محدود می‌شود. به عبارتی اطلاعات بهنگام در زمان‌های بین سرشماری‌ها موجود نمی‌باشد.

بنا بر این با توجه به محدودیت‌های سرشماری، آمار مهاجرت بین‌المللی موجود در ایران، آمار کاملی نیست و تا زمانی که با آمارهای ثبتی تلفیق نشود، نمی‌تواند در برنامه‌ریزی‌های مختلف اثر بخش باشد.

شمارش و ثبت‌شده و سپس در آمار گنجانده می‌شوند. بدیهی است، این‌گونه آمار مهاجرت که از طریق تجمیع چند پایگاه اطلاعاتی حاصل می‌شود، می‌تواند به رفع تداخل و پوشش آمار مهاجرت بین‌المللی کمک نماید. برخی از صاحب‌نظران بر این باورند که «برای دریافت یک تصویر جامع‌تر و مفصل از مهاجرت، داده‌های سرشماری و ثبتی باید به‌صورت ترکیبی استفاده شوند» (بیلس‌بورو؛ ۱۹۹۸).

سازمان‌های متفاوت که با مقررات مهاجرت سر و کار دارند، انواع مختلف از آمار را ارائه می‌دهند. سیستم‌های جمع‌آوری داده‌ها که می‌تواند یک مهاجر را ثبت نماید به شرح زیر است:

- ♦ سیستم صدور روادید و گذرنامه
- ♦ سیستم‌های جمع‌آوری داده در مرزهای کشور
- ♦ ثبت نام در یک مکان (به‌عنوان محل اقامت)
- ♦ مجوز صدور اشتغال به کار
- ♦ مجوز صدور اقامت
- ♦ سرشماری‌های جمعیتی یا طرح‌های آماری
- ♦ بیمه، بهداشت و درمان، سیستم مالیات و سایر منابع اداری

* معرفی نظام آماری گردآوری اطلاعات مهاجرت بین‌المللی در ایران

به طور کلی برای مطالعه و بررسی مهاجرت در ایران، منابع زیر توانایی تولید آمار مهاجرت بین‌المللی را در کشور دارند:

- ♦ پایگاه سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن؛
 - ♦ پایگاه اطلاعاتی برخی از سازمان‌هایی که خدماتی را برای جابه‌جایی‌های جمعیت ارائه می‌دهند مانند نیروی انتظامی (اداره‌ی پلیس گذرنامه و مهاجرت)، وزارت کشور (اداره‌ی امور اتباع)، سازمان ثبت احوال کشور، وزارت امور خارجه؛
 - ♦ پیمایش‌های نمونه‌ای و مطالعات موردی
- شایان ذکر است در حال حاضر نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن تنها منبع اطلاعاتی آمار مهاجرت بین‌المللی در ایران هستند. سایر سازمان‌ها به طور بالقوه توانایی تولید آمار مهاجرت بین‌المللی را دارند. چنان‌چه شناخت و نیز تعاریف مشخصی برای آمار مهاجرت بین‌المللی در این دستگاه ارائه شود و استانداردسازی تعاریف و مفاهیم مهاجرت بین‌المللی تحقق یابد، اولین گام مؤثر در تولید آمار مهاجرت بین‌المللی انجام می‌گیرد. علاوه بر این روابط قوی بین سازمانی در سطوح کلان و مدیریتی و همدلی برای تولید آمار مهاجرت بین‌المللی ضرورت می‌یابد.

در این راستا بررسی و مطالعه در زمینه‌ی تهیه و تولید آمارهای جمعیتی و از جمله مهاجرت بر عهده‌ی «نظام جامع ثبت‌های آماری ایران» می‌باشد و علاوه بر این هماهنگی بین سازمان‌ها و دستگاه‌های زیربند (اداره‌ی پلیس گذرنامه و مهاجرت، سازمان ثبت احوال کشور، اداره‌ی اتباع وزارت کشور و ...) در اطلاع‌رسانی و ارائه‌ی نتایج آمارهای جمعیتی نیز از وظایف نظام جامع ثبت‌های آماری ایران است. بر همین اساس تا کنون جلسات متعدد کارشناسی با سازمان زیربند در ارتباط با تولید آمار مهاجرت بین‌المللی صورت گرفته است. بررسی‌های کارشناسی به منظور تولید آمار مهاجرت بین‌المللی موارد زیر را پیشنهاد می‌نماید:

- ♦ وضع قوانین با ضمانت اجرایی محکم با هدف همکاری و مشارکت فعال میان مقامات اداری و مسئولان نهادها و دستگاه‌های زیربند با مرکز آمار
- ♦ وجود پایگاه ثبت آدرس قانونی و استاندارد و یکتا برای تک‌تک مکان‌ها
- ♦ وجود شماره‌ی شناسایی یکتا برای تک‌تک افراد حتی اتباع خارجی
- ♦ در دسترس و قابل اطمینان بودن ثبت‌های اداری
- ♦ تعیین یک دستگاه (مرکز آمار) به عنوان پایگاه مرکزی اطلاعات ثبتی و هماهنگ‌کننده‌ی اطلاعات و اقلام

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در ایران تنها آمار رسمی موجود در زمینه‌ی مهاجرت بین‌المللی، سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن است. با توجه به محدودیت‌های سرشماری، آمار مهاجرت بین‌المللی در ایران، آمار کاملی نیست و تا زمانی که با آمارهای ثبتی تلفیق نشود، نمی‌تواند در برنامه‌ریزی‌های مختلف اثربخش باشد.

ثبت مهاجران در مرزهای ورودی برای افرادی که از مجاری قانونی وارد کشور می‌شوند، به سادگی انجام‌پذیر است. اطلاعات و مشخصات این افراد معمولاً در گذر از مرز ورودی با ارائه‌ی پاسپورت، به طور کامل و دقیق ثبت می‌شود. بنا بر این با طبقه‌بندی مجوزهای ورودی می‌توان به تعداد مهاجران پی‌برد و در صورت لزوم، اطلاعات بیش‌تری از آنان را به دست آورد. این وضع درباره‌ی افرادی که از مجاری قانونی کشور خارج می‌شوند نیز انجام‌پذیر بوده و می‌تواند در کلیه‌ی مبادی خروجی اعم از زمینی، هوایی و دریایی انجام گیرد.

سازمان‌هایی که ورود و خروج قانونی افراد را در مرزهای کشور ثبت می‌کنند، می‌توانند آمارهای ثبتی مهاجرت بین‌المللی را تولید و منتشر

همان‌گونه که قبلاً ذکر شد تا کنون در ایران آمار ثبتی مهاجرت تولید و منتشر شده، اما اقداماتی به منظور تولید آمار ثبتی مهاجرت صورت گرفته است. این فعالیت‌ها در سال ۱۳۷۹، با ساماندهی و استقرار نظام آمارهای ثبتی در تمامی دستگاه‌های اجرایی کشور به طور رسمی و فراگیر آغاز شد و در سال ۱۳۸۰ شتاب بیش‌تری گرفت. اقدامات مؤثری در مرکز آمار ایران جهت پیش‌برد این فعالیت مهم انجام شد. به طور کلی ساماندهی و استقرار نظام آمارهای ثبتی بر ۴ پایه استوار است:

۱. تعیین مهم‌ترین اقلام آماری مورد نیاز برنامه‌ی توسعه‌ی کشور؛
 ۲. استاندارد کردن تعاریف و مفاهیم اقلام مورد نیاز؛
 ۳. انتخاب شیوه‌های مناسب ثبت، انتقال و ذخیره‌سازی اقلام آماری مورد نیاز (نظام تولید)؛
 ۴. نظارت بر اجرای ساماندهی آمارهای ثبتی.
- با توجه به نقش روزافزون آمار و اطلاعات به عنوان پیش‌نیاز تمام تصمیم‌گیری‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها و اهمیت هماهنگی دستگاه‌های مختلف کشور در تهیه و تولید اطلاعات آماری، در اواخر دهه‌ی ۱۳۷۰ «آیین‌نامه‌ی نحوه‌ی همکاری واحدهای دولتی و نهادهای انقلاب اسلامی با مرکز آمار ایران» تصویب شد. پس از اجرای این مصوبه و احساس نیاز بیش‌تر به اطلاعات آماری هماهنگ و بهنگام برای نظام برنامه‌ریزی کشور، «نظام آماری کشور» با اهداف عمده‌ی ساماندهی اطلاعات آماری کشور، ارائه‌ی تمهیدات و راهکارهای لازم، شناخت مشکلات و تنگناهای نظام تولید آمار در کشور، تشخیص دقیق نیازهای آماری و برنامه‌ریزی جامع در شورای عالی آمار به تصویب رسید.

کلیات طرح ایجاد «نظام جامع ثبت‌های آماری ایران» (سند شماره‌ی ۱) و احکام مورد نیاز اجرای این طرح (سند شماره‌ی ۲) در جلسه‌ی شورای عالی آمار مورخ ۱۳۹۳/۰۴/۲۳ به تصویب رسید.

نماید، به شرط آنکه تعاریف، مفاهیم و طبقه‌بندی مهاجرت استانداردسازی شود. این آمار و ارقام هر چند که پوشش کامل را ندارد (به دلیل عدم انطباق مجوزهای ورود و خروج) اما آماری است که حداقل تعداد مهاجران را به محقق ارائه می‌دهد.

در بررسی مهاجرت‌های بین‌المللی به روش‌های مستقیم می‌توان از دو منبع اطلاع‌گیری استفاده کرد. یکی از آن‌ها ثبت یا شمارش مهاجران داخل کشور است که می‌تواند قبل از خروج در کشور مبدأ یا پس از ورود در کشور مقصد انجام گیرد. دیگری ثبت مهاجران خارجی داخل کشوری است که مهاجر در آن اقامت می‌گزیند و معمولاً در سازمان اتباع بیگانه انجام می‌گیرد. اشکال کار در این مورد نگرش‌های قانونی درباره‌ی افراد بیگانه و چگونگی برخورد با مهاجران غیر قانونی است. با توجه به نیازهای موجود در داخل و خارج از کشور و نیز شکل‌گیری «نظام جامع ثبت‌های آماری ایران»، اینک وقت آن رسیده تا دستگاه‌های مرتبط در تهیه و تولید آمارهای بین‌المللی مهاجرت به‌منظور هرگونه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اقدامی عاجل در جهت ارتقا و بهبود کمیت و کیفیت آمارهای مهاجرت به ویژه مهاجرت بین‌المللی به عمل آورند. به‌منظور تحقق چنین هدفی لزوم همکاری و هماهنگی با نظام آماری کشور بیش از پیش احساس می‌شود. زیرا این آمارها علاوه بر این‌که در بهبود و تقویت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های داخلی مؤثر است، راه را برای سرعت‌بخشیدن به توسعه‌ی اجتماعی و اقتصادی کشور هموار می‌سازد.

امروزه، مدیریت از ارکان اصلی رشد و تعالی سازمان‌ها به شمار می‌آید و هرگونه ضعف و نقصان در این رکن پیامدهای زیان‌باری برای آن مجموعه به همراه خواهد داشت. همچنین توجه به سه وظیفه‌ی اصلی مدیریت که سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری است، نشانه‌ی اهمیت جایگاه این موضوع است. تحقق این سه وظیفه در صورت وجود ارتباط قوی و مؤثر بین سازمانی دستگاه‌های مرتبط با مرکز آمار ایران میسر می‌شود.

بررسی آمارهای موجود در زمینه‌ی مهاجرت بین‌المللی در ایران نشان داد که آمارهای رسمی موجود در زمینه‌ی مهاجرت بین‌المللی غنی نیست، زیرا فقط بر نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن متکی است. لذا پیشنهاد می‌شود، دستگاه‌های تولیدکننده‌ی این آمارها با هماهنگی مرکز آمار ایران نسبت به تعیین تعاریف و مفاهیم و استانداردسازی آن‌ها و نیز ارتقای کیفیت آمارها اقدام نمایند و از تلفیق داده‌های ثبتی با سرشماری کیفیت و صحت داده‌های آمارهای مهاجرت بین‌المللی ارتقا یابد.

ایجاد پایگاه ثبت آدرس قانونی و استاندارد و یکتا برای تک‌تک مکان‌ها به‌منظور تعیین آدرس قانونی افراد و تعیین جابه‌جایی و تمایز آن‌ها از مهاجرت ضروری است.

بررسی‌ها نشان داد که آمارهای غیر ثبتی مهاجرت (آمارهایی که از طریق سرشماری‌ها و نمونه‌گیری‌ها حاصل می‌شود) نیز نمی‌تواند پوشش کامل مهاجرت در کشور را نشان دهد، لذا تقویت آمارهای مهاجرت در دو بُعد ثبتی و غیر ثبتی اهمیت می‌یابد. برای این منظور لازم است تا کمیته‌ی آماربخشی جمعیت همگام با سازمان‌ها و دستگاه‌های تولیدکننده‌ی این آمار اقدامات اساسی در تولید آمارهای بین‌المللی مهاجرت به عمل آورند. برای تحقق چنین هدفی اجرای دو طرح به طور هم‌زمان و موازی یکدیگر ضروری به نظر می‌رسد:

۱. طرح ساماندهی آمارهای ثبتی مهاجرت بین‌المللی با دستگاه‌های اجرایی و ذیربط
۲. طرح اندازه‌گیری آمار مهاجرت بین‌المللی

منابع

- [۱] امانی، مهدی و دیگران (۱۳۵۴). لغت‌نامه‌ی جمعیت‌شناسی. انتشارات دانشگاه تهران
- [۲] زنجانی، حبیب‌اله (۱۳۸۰). مهاجرت. انتشارات سمت، پاییز
- [۳] مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، نتایج تفصیلی، کل کشور ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰
- [۴] آری آگا، ادوارد (۱۳۷۸). روش‌های تحلیل جمعیت. ترجمه امین مظفری، فاروق، انتشارات احرار تبریز.
- [۵] مرکز آمار ایران، گزارش پیشرفت عملکرد کمیته‌های آماربخشی مستقر در «دستگاه‌های اجرایی کشور» از سال ۱۳۸۰ لغایت ۱۳۸۲.
- [۶] مرکز آمار ایران، نظام جامع ثبت‌های آماری ایران «IRANSTARS»، سند شماره‌ی ۳، مرداد ۱۳۹۳.
- [۷] Recommendations on Statistics of International Migration (1988). United Nation, New York. Revision1.
- [۸] Billsborrow R., Oberai A., Zlotnik H. (1998). Statistics of International Migration.
- [۹] International Labour Organisation, Geneva.
- [۱۰] Statistics on International Migration A Practical Guide for Countries of Eastern Europe and Central Asia, (2011) United Nation.